

Baimė nenusikalsti: nusikaltimai iš prisitaikymo, aklo tikėjimo ir paklusnumo

Dr. Salomėja Zaksaitė
Lietuvos kriminologų asociacijos
metinė konferencija
2019 m. balandžio 5 d., Vilnius

- Milgramo paklusnumo autoritetui eksperimentas
- Karo nusikaltimai
- Terorizmas
- Korporaciniai nusikaltimai

Karo nusikaltimai: pozityvizmas vs prigimtine teisė

- Pagal pozityvistinį supratimą V. Šved negali būti laikomas kaltu, nes jo veikimo metu galiojo TSRS įstatymai ir atitinkamai jam negalėjo būti taikomi Lietuvos Respublikos įstatymai. Pats V. Šved šį skirtumą gerai suvokė ir jis savo apklausoje ne kartą tai pabrėžė: jis laikė, jog Lietuvos Respublika siekia jį apkaltinti ir nuteisti nesant teisinio pagrindo, kadangi jo veikla tiek esant LKP (TSKP) CK 2-uoju sekretoriumi, tiek Lietuvos TSR piliečių komiteto pirmininku rėmėsi jo pilietiniais-politiniais įsitikinimais. O jie buvo tokie: Lietuva buvo TSRS sudėtyje iki 1991 m. rugsėjo 7 d. Lietuvos teritorijoje veikė TSRS Konstitucija, ir TSRS liaudies deputatų trečio suvažiavimo nutarimai ir TSRS prezidento M. Gorbačiovo įsakai. Todėl, jeigu jo politinė veikla ir įsitikinimai Lietuvoje 1990-1991 m. laikomi nusikalstami, tai nusikalstami yra ir TSRS Konstitucija, ir TSRS liaudies deputatų trečiojo suvažiavimo nutarimai ir TSRS prezidento M. Gorbačiovo įsakai.

Ko pasigendama kaltinamajame akte ir baigiamosiose prokurorų kalbose, yra takoskyra tarp šių dviejų paradigmu. Jeigu kaltinamieji yra kaltinami remiantis prigimtine teise, tai reikėjo taip eksplicitiškai ir įvardyti. Būtent toks kelias iš dalies buvo pasirinktas tiek Nurnbergo procesuose, tiek garsiajame Eichmano procese, kuriame buvo cituojami tokie teisės teoretikai kaip Blackstone, Coke, Dicey ir Grotius. Pavyzdžiui, buvo cituojama Grotius įžvalga, jog teisė bausti kaltininką tiesiogiai atsiranda aukai patyrus žalą. Remiantis prigimtiniu teisingumu auka pati turėtų bausti kaltininką, bet moderniais laikais ši teisė yra deleguota valstybei kaip suverenui. Kitaip tariant, Izraelio teismas neatskyrė moralės ir teisės, neslėpė to, kad Eichmanas yra teisiama iš istorinių, viktimologinių bei moralinių paskatų ir atitinkamai jo nuteisimas buvo nuosekliai sekantis iš prigimtinės teisės įžvalgų.

Kartu pripažintina, jog atitinkamas pasirinkimas buvo savotiškai drąsus, nes prigimtinė teisė pati savaime yra kur kas daugiaprasmiškesnė (nei pozityvioji) ir savotiškai paradoksali. Pavyzdžiui, viena iš pamatinių prigimtinės teisės nuostatų kyla iš Šv. Augustino ir Tomo Akviniečio mokymų, kuris teigė, jog „neteisinga teisė apskritai nėra teisė“. Atitinkamai Izraelio teismas pabrėžė, kad „Hitlerio įsakymai nėra teisė“.

- Pone Gorbačiovai (...) pasakykite, ar Jūs bent kartais, keliaudamas po užsienį, prisimenate mus, tuos, kurie vykdė Jūsų nurodymus ir įsakus, akiai tikėdami, jog visa daroma šalies gerovei, ir kurie šiandien dėl to uždaryti izoliatoriuose ir kalėjimuose? Juk Jūs labai gerai žinote, kad Lietuvoje patraukiami baudžiamojon atsakomybėn tie, kurie gyveno ir veikė vadovaudamiesi SSRS Konstitucija, SSRS LD III suvažiavimo rezoliucijomis ir Jūsų įsakais. Kodėl gi Jūs nieko nedarėte jiems apginti? Kodėl Jūs neišdrįsote pasakyti SSRS LD nepaprastajame suvažiavime 1991 m. rugsėjį, nors ir gavote tuo klausimu mano laišką. Ir po to Jums pristigo elementariausio padorumo ir sąžinės prabilti apie savo atsakomybę už situaciją Lietuvoje (...).“

Terorizmas

- Nusikaltimas iš drąsos (pabėgti nuo pilkos kasdieniškos rutinos), aukštesnės moralės ir gilesnio potyrio siekio. Iš meilės (likimo broliams) ir pasiaukojimo, iš noro siekti vis daugiau ir daugiau adrenalino.
- (Ultra)smurtas yra ekspresyvus. Jis turi tendenciją „suvilioti“ būsimą smurtautoją pasiūlydamas daugiau nei kasdienė aplinka jam suteikia.

Šaltinis:

Terrorist (E)motives: The Existential Attractions of Terrorism
Studies in Conflict & Terrorism Volume 34, 2011 - Issue 12

Simon Cottee & Keith Hayward

Įtampos teorijos interpretacija

Inovacija, Ritualizmas vs Konformizmas

- Vadas (ar korporacijos vadovas) – inovatorius
- Pavaldiniai – biurokratai ritualistai

Kai korupcija tampa norma, arba kai karinė būklė tampa norma, sudėtinga nubrėžti ribą tarp konformizmo (teisėto elgesio), inovacijos ir ritualizmo (deviacinio elgesio).

Paklusnumo ir konformizmo sąveika

- Įmonės vadovo/Karo vado klausoma (pavaldumo ir hierarchijos santykis)
- Paprasti darbuotojai vienas prie kito ir kartu prie vadovo prisitaiko (lygybės santykis)
- Konformizmas teisine prasme retai atleidžia nuo atsakomybės, tačiau paklusnumas teisiškai gali būti suvokiamas kaip pareiga.
- Konformizmas – gali būti implicitinis; paklusnumas – eksplisitinis, aiškiai išreikštas.

Šaltinis:

Crimes of Obedience and Conformity in the Workplace: Surveys of Americans, Russians, and Japanese

Journal of Social Issues. Vol. 51. No. 3, 1995. pp. 67-88

V. Lee Hamilton & Joseph Sanders

Prevenција – baltųjų apykaklių nusikaltimų pavyzdžiu

- Sukurti tokią aplinką, kuri skatintų laisvą ir atsakingą individą.
- Kurioje žmogus turėtų galimybę patirti intensyvias emocijas ir kūrybos džiaugsmą.

Brian M. Carney & Isaac Getz

Verslo etika – vizija. Freedom inc.

- Svajojau apie kompaniją, kurios darbuotojai būtų patenkinti savimi dirbdami. Svajojau apie kompaniją, neapkrautą nereikalingomis taisyklėmis, **nebūtinais viršininkais ir tradicine hierarchija, kliudančia žmonėms daryti gerus darbus**. Giliai tikiu, kad žmonės gerai dirba, jei jie turi laisvės patys (o ne jų bosai) spręsti apie savo darbą.

Freedom inc.

- Nuo pirmos dienos Joronen organizavo kompanijos veiklą pagal savo įsitikinimus, **kvestionuodama tradicines praktikas**, tarkim, „kodėl mums reikia ofisų, atrodančių kaip ofisai?“, „kodėl turim dirbti nuo devynių iki penkių?“ 200 kompanijos darbuotojų buvo paprašyti pasiūlyti idėjas apie „svajonių darbo vietą“ ir jie jų pateikė virš tūkstančio.

Freedom inc.

- Jie taip pat pasiūlė kompanijos naują vardą – SOL – kartu su šviesiomis, saulėtomis LOGO spalvomis, simbolizuojančiomis **pozityvią energiją, laimę darbe, kūrybiškumą ir drąsą.**

Permažstant valdymo principus

- Tradicinėje verslo įmonėje taisyklė yra „**prieš priimdamas sprendimus visada konsultuokis su viršininkais**“.
- Inovatyvioje kultūroje: „Informuok asmenis, potencialiai būsiančius paveiktus tavo būsimo sprendimo“.

Freedom inc.- asmeninė atsakomybė

- Išlaisvinta kultūra yra „tik suaugusiems“ – žmonėms, kurie yra geri savo pačių teisėjai ir atsakingi už save, nes jie negali nieko kaltinti dėl savo nesėkmių.

Freedom inc.

- Kuriant lygybės kultūrą reikia atsikratyti visų praktikų ir simbolių, reiškiančių „mes“ prieš „juos“ (įskaitant, pavyzdžiui, rezervuotas parkavimosi vietas).
- Liisa Joronen sutiko, kad tai – ne visiems, kai kam – tai didelis iššūkis, nes **laimė ateina kartu su atsakomybe, ir todėl, kad laiminga darbo aplinka reikalauja asmeninės disciplinos.**

Freedom inc.

- Jeff išmintis grindžiama tuo, kad ir kiek daug žinotų vadovas, jis žinos mažiau nei visi darbuotojai veikdami kartu – nes upė visada teka, ji nestovi vienoje vietoje, taip ir darbuotojai keičiasi kiekvieną dieną.

Išlaisvinkit savo žmones ir jūs nustebsite, ką jie gali sužvejoti.

Laisvo verslo vertybės

- „laisvė“;
- „sąžiningumas“,
- „atsidavimas“,
- „vaterlinija“ (ribiniai sprendimai, reikalaujantys pasitarimo su daugiau išmanančiais).

pasirinktas vs primestas

Commitment instead of job. It is something chosen, rather than something imposed.

Freedom inc.

Kai vadovai – dažnai nesąmoningai – tiki, kad žmonės nenori dirbti ar mokytis, jie natūraliai darys prielaidą, kad žmonėms turi būti įsakoma, o jų veiksmai – kontroliuojami.

Istorinės biurokratijos prielaidos

- Istoriskai tai atėjo kartu su pramonės revoliucija - kai reikėdavo įdarbinti daugiausiai beraščius kaimiečius.
- XX a. pradžioje Maxas Weberis rašė, kad biurokratinės organizacijos sėkmė buvo visiškai logiška.

Freedom inc.

- Kapitalistinė rinkos ekonomika turėjo būti sutikta griežtai valdomos organizacijos – kuri būtų valdoma tiksliai, bešališkai, tęstinai ir taip greitai, kaip tik įmanoma.
- Kitokio stiliaus organizacija sulėtintų 1922 m. sparčiai besikeičiantį pasaulį.

Ačiū už dėmesį.

salomeja.zaksaite@gmail.com